

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2602-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Aralık 2022, 6/2, 89-104.

Geliş Tarihi: 02.12.2022 Kabul Tarihi: 14.12.2022

Klasik ve Modern Tefsirler Bağlamında Mübhemâtü'l-Kur'ân

Havva Ayşe SAİNKAPLAN- Muhammet YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı; Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ph.D. Student, Recep Tayyip Erdogan University, Institute of Graduate Studies

Assoc. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology, Department of Tefsir

Rize / Türkiye

aysesainkaplan@gmail.com, 0000-0002-0088-6468

muhammet.yilmaz@erdogan.edu.tr, 0000-0001-8766-1183

Öz

İlk asırdan günümüze Kur'ân'ı Kerîm'i anlamaya dair pek çok çalışma yapılmış, sistematik bir hüviyet kazanan bu çalışmalar da çoğunlukla farklı disiplinlere ayrılarak devam edegelmiştir. Kur'ân'ın çok yönlü olarak incelenmesinin bir sonucu olan bu disiplinlerin en önemlilerinden birisi de Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmidir. Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmi, kendi ismiyle veya ne olduğunu açıklayan bir sözle belirtilmeyip sadece ism-i işaret, ism-i mevsûl veya zamir gibi edatlarla ifade edilen âyetleri konu edinmektedir. Daha çok rivayete dayandığı belirtilen bu ilimde; Kitâb-ı Mukaddes'ten, tarih araştırmalarından ve bilimsel bulguların sonuçlarından da yararlanmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda klasik tefsirlerde rivayet bilgisi üzerinden Kur'ân'daki müphem lafızlara yüklenen anlamların çağdaş müfessirler tarafından ne ölçüde kabul gördüğü cevaplanması gereken bir sorudur. İşte bu çalışmada Mübhemâtü'l Kur'ân ilminin tarihi seyri, kaynakları, eleştirildiği noktalara kısaca değinilmesinin ardından mübhem kabul edilen âyetlerden bazıları klasik ve modern tefsirler bağlamında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla müphem lafızlara yüklenen anlam konusunda klasik ve modern tefsirler arasındaki yaklaşım farkı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Klasik, Modern, Mübhem, Mübhemâtü'l-Kur'ân.

Mubhamât al-Qur'ân in Classical and Modern Exegeses

Abstract

From the first century to the present, many studies have been carried out on understanding the Qur'an, and these studies, which have gained a systematic identity, have continued by being divided into different disciplines. One of the most important of these disciplines, which is the result of the multi-faceted study of the Qur'an, is the science of mubhemâtü'l-Qur'an. The science of Mübhemâtü'l-Qur'an deals with the verses that are not specified with its own name or a word explaining what it is, but are expressed with prepositions such as noun-i sign, ism-i mevsûl or pronoun. In this science, which is stated to be mostly based on rumors; It was also emphasized that it is possible to benefit from the Bible, historical research and the results of scientific findings. In this context, it is a question that needs to be answered to what extent the meanings ascribed to the ambiguous words in the Qur'an through the information of narration in classical tafsir are accepted by contemporary commentators. In this study, after briefly mentioning the historical course, sources, and criticisms of the science of Mübhemâtü'l-Qur'an, some of the verses that were accepted as ambiguous were evaluated in the context of classical and modern interpretations. Therefore, the difference in approach between classical and modern commentaries on the meaning attributed to ambiguous words has been revealed.

Keywords: Tafsir, Classical, Modern, Ambiguous, Mubhemâtü'l-Qur'an.

مبهمات القرآن في التفسير الحديثة والكلاسيكية

الملخص

منذ القرن الأول وحتى الوقت الحاضر ، تم إجراء العديد من الدراسات حول فهم القرآن ، واستمرت هذه الدراسات التي اكتسبت هوية منهجية ، من خلال تقسيمها إلى تخصصات مختلفة. ومن أهم هذه التخصصات ، التي نتجت عن دراسة القرآن متعددة الأوجه ، علم مبهمات القرآن. يتعامل علم مبهمات القرآن مع الآيات التي لم يتم تحديدها باسمها أو بكلمة تشرح ماهيتها ، ولكن يتم التعبير عنها بكلمات مثل اسم الإشارة أو الاسم الموصول أو الضمير. في هذا العلم الذي يقال أنه يقوم في الغالب على الروايات ؛ كما تم التأكيد على إمكانية الاستفادة من الكتاب المقدس والبحث التاريخي ونتائج الاكتشافات العلمية. وفي هذا السياق ، فإنه سؤال يحتاج إلى إجابة إلى أي مدى يقبل المفسرون المعاصرون المعاني المنسوبة للكلمات الغامضة في القرآن من خلال معلومات السرد في التفسير الكلاسيكي. في هذه الدراسة ، وبعد الإشارة بإيجاز إلى المسار التاريخي والمصادر والانتقادات لعلم مبهمات القرآن ، تم تقييم بعض الآيات التي تم قبولها على أنها غامضة في سياق التفسيرات الكلاسيكية والحديثة. لذلك ، تم الكشف عن الاختلاف في النهج بين التعليقات الكلاسيكية والحديثة حول المعنى المنسوب للكلمات الغامضة.

الكلمات المفتاحية: تفسير ، القديم ، حديث ، غامض ، مبهمات القرآن.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç yılda tedricî bir şekilde Arapça nazil olmuştur. İlahi vahyin ilk muhatapları olan sahâbe, kendi dillerinde nâzil olan bu âyetleri kolaylıkla anlamış; herhangi bir problem söz konusu olduğunda ise vahyin mübeyyini olan Hz. Peygamber'e başvurmuşlardır. Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından Müslümanların vahiy ortamından uzaklaşmaları ve farklı kültürden İslâm'a giren kişi ve topluluk sayısının artmasıyla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması noktasında bazı problemler meydana gelmiş ve bu problemler Kur'ân'ın farklı yönlerden ele alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu bu ihtiyaç, Müslümanların Kur'ân'ı anlamaya yönelik gayretlerinin de artmasına sebep olmuş, netice itibarıyla Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yönelik gayretler neticesinde ortaya çıkan ilimlerden biri de Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmidir. Muhataplarının Arap olması sebebiyle Arapça nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm, genel olarak anlaşılması zor ifadeler barındırmasa da kimi âyetlerde mübhem ifadeler yer almaktadır. Bunlar her ne kadar ilgili âyetlerin mefhumunu anlaşılabilir hâle getirmese de müfessirler tarafından mübhem âyet veya ifadelerin delaletlerine dair çaba sarf edildiği görülür. Söz konusu âyetlerde zikri geçen kişi, yer vb. isimler ayrıntılı olarak verilmediği, bunun yerine ilgili bilgiye zamir, ism-i mevsûl gibi unsurlarla işaret edildiği görülmektedir. Bununla çoğu zaman muhatabın verilmek istenen mesaja odaklanması hedeflendiği anlaşılabilir bazı müfessirlerin -özellikle ideolojik tefsirlerde- bu ifadeler üzerine oldukça yoğunlaştığı hatta bu sebeple verilmek istenilen genel mesajı perdeledikleri görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan mübhem âyetlerin medlûllerinin belirlenmesi ilk asırdan itibaren müfessirlerin özellikle değindiği hususlardandır. Ancak bu ilerleyen süreçte müstakil bir ilim hâline gelmiştir. Bu konu hakkındaki ilk müstakil çalışma, Süheyî'nin (ö. 581/1185) "*et-Ta'rif ve'l-İlâm bimâ ubhime fi'l-Kur'ân mine'l-esmâi ve'l a'lâm*"dır. Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Müfhimâtü'l-akrân fi mübhemâtü'l-Kur'ân* ve *el-İtkân* isimli eserleri de konuya dair ilk örneklerdendir. Günümüzde yapılmış önemli bir araştırma ise Hüseyin Yaşar'ın *Kur'ân'da Mübhem Âyetler* adlı doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada da mübhem âyetler konusunun geniş bir çerçevede ele alındığı görülür. Ayrıca bunun dışında konuyu farklı açılardan ele alan çeşitli tez ve makaleler de bulunmaktadır.¹

Elinizdeki makalede ise yukarıda değinilen çalışmalardan farklı olarak öncelikle, şahıslara işaret eden mübhem ifadelerin yer aldığı âyetler belirli başlıklar altında tasnif edildi. Daha sonra bu âyetlerden bazıları örnek olarak seçilerek, müfessirlerin bunlardaki mübhem ifadeleri anlama ve yorumlamaya dair yaklaşımları mukayese edildi. Bununla ilk dönem müfessirleri ile günümüz müfessirleri arasındaki benzer ve farklı yaklaşımların tespiti hedeflendi. Burada amaç, müfessirlerin müphemlere bakışında değişen zamanla birlikte herhangi bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmektir. Zira bilgi değeri bulunan kimi yeni araştırma ve keşifler, Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı mübhem ifadelerle ilgili yeni malumatlar vermesi açısından önemli rol oynar.² Bu bağlamda klasik dönemden özellikle Mukâtil (ö. 150/767), Taberî (ö. 310/923) ve Semerkandî (ö. 373/983) gibi müelliflerin tefsiri ile çağdaş tefsir sahiplerinden Elmalılı Hamdi

¹ Diğer çalışmalar için bk. Halis Albayrak, "Mübhemâtü'l-Kur'ân İlmî ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992), 155-182; Muhammed Bahaeddin Yüksel, "Mahiyet ve Muhatap Açısından Mübhemâtü'l-Kur'ân", *Dinî Araştırmalar* 21/53 (2018), 55-78; Mustafa Öztürk, "'Mübhemâtü'l-Kur'ân' ve İmamiyye Şiası", *Dinî Araştırmalar* 3/8 (1420 2000), 117-136; Osman Kara, "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 4/1 (2018), 257-282; Hekim Tay, "Tefsir Faaliyetlerinde Mübhemâtü'l-Kur'ân İlminin Yeri: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) Örneği", *Diyanet İlmî Dergi* 55/3 (2019), 751-781; Hatice Kaya, *Kur'an Mübhemlerinin Tahlili* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ts.).

² Albayrak, "Mübhemâtü'l-Kur'ân İlmî ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", 178.

Yazır (ö. 1878/1942), Mevdûdî (ö. 1903/1979) ve Süleyman Ateş gibi isimlerin tespit edilen âyetlerdeki mübhemlere yaklaşımı mukayese edildi.

1. Mübhemâtü'l-Kur'ân İlminin Tanımı ve Tarihi

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ tarafından -ilk muhatapları Arap olmakla birlikte- tüm insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Dili Arapça, mesajları ise evrenseldir. Nitekim Allah Teâlâ, “*Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*”³ buyurarak bu hususa dikkatleri çekmektedir. İnsanlığı doğru yola iletmek üzere gönderilmiş olan bu Kitab'ın en doğru şekilde anlaşılması ve satırlarda değil sadırlarda yer alması için ilk muhataplarından itibaren bugüne kadar büyük çabalar gösterilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabasının, Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren var olduğu, sahabenin Kur'ân'da anlaşılmayan ve hayata yansıtılmayan hiçbir hususun kalmaması için üstün bir gayret gösterdiği görülmektedir. Vahyin devam ettiği bu dönemde anlaşılmayan her hususun Kur'ân'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aktarılması, vahiy ve muhatapları arasında dinamik bir ilişki kurulmasını sağlamıştır. Peygamber'in (s.a.v.) ahirete irtihali sonrasında ise sahabenin toplumun öğretmeni konumuna gelerek sahip oldukları bilgi ve irfanı kendilerinden sonra gelen nesillere aktarma çabası içine girdikleri görülmektedir. İlerleyen zamanlarda Müslüman olan kişi sayısının artması ve Araplar dışındaki milletlerin de İslâm'a dâhil olmasıyla birlikte Kur'ân'ı anlama çabası yoğunlaşarak devam etmiştir. Ana dili Arapça olmayan milletlerin vahyi anlaması için gösterilen üstün çabanın da günümüze kadar devam eden bu anlama serüvenine katkı sağladığı görülür.

Bu minval üzere Ulûmü'l-Kur'ân ilimlerinin, gerçekleştirilen tefsir faaliyetlerinin neticesi olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Ulûmü'l-Kur'ân kavramının ıstılahî anlamına dair ilk dönem kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almasa da⁴ Kur'ân'ın nüzûlü, cem edilmesi, tefsir edilmesi, esbâb-ı nüzûlü, i'câzı, nâsihi-mensûhu, mübhemâtı ve belâgatı gibi Kur'ân'ı anlamaya ve yorumlamaya dair yapılan tüm çalışmaların mezkûr kavram içerisine dâhil edildiği görülür.⁵ Bu ilimlerin sayılarına dair ise âlimlerin farklı görüşler ortaya koyduğu görülür. Örneğin; İbnü'l-Arabi (ö. 543/1148) bu sayıyı 77540'a çıkarırken Zerkeşi (ö. 794/1392) bunları 47 ile sınırlamaktadır.⁶

Ulûmü'l-Kur'ân ilminin bir parçası da Mübhemâtü'l-Kur'ân'dır. Kur'ân-ı Kerîm, özü itibarıyla tüm insanlığa gönderilmiş açık ve anlaşılır bir kitap olmakla birlikte bazı âyetlerde “mübhem” olarak kabul edilen ifadeler yer almaktadır. Ancak yinelemek gerekir ki, bu âyetlerin mübhem olarak nitelendirilmesi ilk dönem değil sonraki dönem muhataplar için söz konusudur. Çünkü ilk muhataplar, bahsi geçen olayın bağlamında yer aldıklarından mezkûr ifadeler onlar için mübhem değildi.⁷

Mübhem kelimesi sözlükte “gizli, kapalı olmak” anlamında “*ibhâm (ابهام)*” masterından türemekte, açıklanması mümkün olmayan kelimeler ise mübhem olarak tanımlanmaktadır.⁸ Tefsir ilminde ise mübhem ifadesi, “insan, melek ve cin gibi varlıkların veya bir topluluk ya da kabilenin Kur'ân-ı Kerîm'de açık olarak değil, ism-i işaret, ism-i mevsûl, zamir, cins isim, belirsiz zaman zarfı veya belirsiz mekân zarfı

³ Yusuf sûresi 12/2: *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ*

⁴ Abdulhamit Binşik, “Ulûmü'l-Kur'ân” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/132.

⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018), 129.

⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, 130.

⁷ Süleyman Gezer, “Kur'an'daki Belirsiz Anlatımlar / Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Şubat 2002), 264.

⁸ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 12/56.

ile ifade edilmesi" anlamına gelmektedir.⁹ Tanım ve ifadelerden anlaşılacağı üzere Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmi, âyetlerde yer alan ancak açık olmayan ifadeleri belirlemeyi ve anlamayı hedeflerken, ayrıntılara girmeyi, olayı veya kişileri teferruatıyla anlatmayı amaçlamamaktadır.¹⁰ Dolayısıyla Mübhemâtü'l Kur'ân ilminin temel amacı, âyetlerde yer alan ifadelerin medlûllerinin tespit edilmesidir. Bu tespitler yapılırken âyetlerin sebep-i nüzûllerine, vermek istediği mesajlara yer verilmemektedir.

Mezkûr ifadelerin pek çoğu sahabe ve tabiîn için kapalı olmasa da Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılabilirliği adına onların da bu âyetlerin ne anlama geldiği ile ilgili yakından ilgilendikleri de bilinen bir husustur.¹¹ Örneğin; tâbiîn âlimlerinden İkrime'den (ö. 105/724) gelen bir rivâyette, İkrime bizzat kendisinin; Nisâ sûresi 100. âyette¹² geçen Allah ve Resulü için hicret eden sonra kendisine ölüm gelen kişinin kim olduğunu öğrenmek için on dört yıl uğraştığını ifade etmektedir. Süheylî'ye (ö. 581/1185) göre bu, mezkûr ilim dalının ne denli önemli olduğunu göstermenin¹³ yanı sıra söz konusu gayretlerin oldukça erken dönemlerden itibaren var olduğunu gösterir niteliktedir. Buna rağmen, Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin ilk dönemlerde müstakil bir ilim olarak ortaya çıkmadığı, bu konuya ait rivâyetlerin Müşkilü'l-Kur'ân, Mecâzu'l-Kur'ân, Müteşâbihü'l-Kur'ân gibi eserlerde, Esbâb-ı nüzûl kitaplarında ve tefsirlerde yer aldığı da belirtilmelidir.¹⁴ Zira Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin tedvini diğer ilimlerin tedvininden daha geçtir. Şöyle ki, konunun müstakil bir ilim dalı olarak hicrî 6. asırda teşekkül ettiği düşünülmektedir. Zira bu alanla ilgili olduğu kabul edilen Süheylî'ye ait "*et-Ta'rif ve'l-İ'lâm bimâ Ubhime fi'l-Kur'ân mine'l-Esmâi ve'l A'lâm*" adlı eserdir. Bu ise mezkûr ilmin diğer ilimlere nazaran daha geç bir dönemde ortaya çıktığı bilgisini desteklemektedir.¹⁵

2. Mübhemâtü'l-Kur'ân İlminin Kaynakları

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan mübhem âyetler, kişinin kendi istidadı ile yeterli seviyede anlayıp yorumlayabileceği özellikte değildir. Suyûti (ö. 911/1505) de Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin asıl kaynağının rivâyetler olduğunu, kişinin kendi görüş ve içtihadı ile mübhem âyetlerin anlaşılmasını belirterek bu hususa dikkat çekmektedir.¹⁶ Bu sebeptendir ki Kur'ân-ı Kerim'de yer alan mübhem âyetlerin anlaşılması hususunda başvurulması gereken bazı kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan ilki Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân'ın kendi içinde açıklayıcı olması, onu mübhem âyetlerin anlaşılmasında ilk merci hâline getirmekte; akabinde Kur'ân'ın açıklayıcısı olarak yer alan Sünnet ise bu âyetlerin anlaşılması için kaynak vazifesi görmektedir. Daha sonra ise mübhem âyetlerle ilgili olarak, vahiy ortamında yaşamış sahabe yetkili bir merci kabul edilmiştir.¹⁷ Mübhem âyetler hakkında vârid olan rivâyetlerin pek çoğunun direkt olarak Hz. Peygamber'e ulaşmıyor olması,¹⁸ bazı eleştirilere sebep olmuş olsa da sahabe ve tabiînin mübhemâtü

⁹ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 371/4.

¹⁰ Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 162.

¹¹ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Mübhemâtü'l-akrân fi mübhemâtü'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü Ulûmü'l-Kur'an, 1982), 8.

¹² "Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölümlü onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir." (وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُزَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يُخْرَجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا)

¹³ Ebü'l-Kasım Abdurrahmân b Abdillâh es-Süheyli, *et-Ta'rif ve'l-İ'lâm fima übhime mine'l-esma' ve'l-a'lâm fi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Mısır: Mektebetü'l-Ezheri'l-Kübra, 1938); Süyûtî, *Mübhemâtü'l-akrân fi mübhemâtü'l-Kur'ân*, 8.

¹⁴ Kara, "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu", 259.

¹⁵ Demirci, *Tefsir Usulü*, 137.

¹⁶ Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 4/371.

¹⁷ Yüksel, "Mahiyet ve Muhatap Açısından Mübhemâtü'l-Kur'ân", 67.

¹⁸ Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 162.

anlama konusunda önemli bir kaynak olduğu göz ardı edilmemelidir.¹⁹ Bununla birlikte; sahabenin bulunduğu ortam itibariyle Yahudiler ile ilişki içinde olması, onlardan gelen nakilleri etkilemiştir. Ancak şu var ki; Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssaların Tevrat ile benzerlikler göstermesi, Tevrat'ta fazlaca ayrıntının bulunması sahabe ve tabiîn müfessirlerinin ilgisini çekmiştir. Bu durum netice olarak, Tevrat kaynaklı bilgilerin rivâyet olarak aktarılması için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Başlangıçta merak olarak ortaya çıkan bu eğilim, Kur'ân'ı kendi görüşlerine uygun olarak yorumlamaya çalışan mezhep veya gruplara da kolaylık sağlamıştır.²⁰

Kur'ân'da mübhem olarak ifade edilen olay ve kişiler aynı zamanda tarihî bilgi mahiyetindedir. Bu sebeple mübhem âyetlerin anlaşılması hususunda yukarıda zikredilen kaynaklara ilaveten, tarihi ve mitolojik unsurlardan da yararlandığı ifade edilmelidir. Bu ise anlatılan olayların gerçekliğine dair zihinlerde şüphe meydana gelmemesi ve söz konusu verilerin tarihî bir zemine oturtulmasına katkı sağlayacaktır.²¹

3. Mübhemâtla İlgili Tenkit Noktaları

Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin çıkış noktası, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlama gayesidir. Fakat bu gaye, onu bazı hususlarda tenkit edilmekten kurtaramamıştır. Şöyle ki, Kur'ân-ı Kerîm evrensel olmakla birlikte öncelikli olarak, indiği dönem insanına hitap etmektedir. Bu da âyetlerde o dönem olaylarının ve hitaplarının yer almasına neden olmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, âyetlerde yer alan mübhem ifadelerin Kur'ân-ı Kerîm'in yerel ifade ve beyanlardan soyutlanmasını sağlayan, evrenselliğine uygun ifadeler olduğu görülür. Bu sebeple her mübhem ifadeye bir medlûl aramanın doğru bir yaklaşım olamayacağı da ifade edilmektedir.²²

Mevcut tefsirler incelendiğinde müfessirlerin pek çoğunun Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan mübhem her ifadeye bir medlûl arama çabası içine girdiği görülür. Bu metot ise çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Bunlardan ilki, Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin kaynağı olan sahabe görüşüdür. Sahabeden gelen rivâyetlerin bir kısmının onların şahsi yorumlarına dayandığı bilinen bir gerçektir. Halis Albayrak'ın ifadesine göre; mübhem kabul edilen bazı âyetlerde -özellikle gayba ait konularda- birtakım tahminlere dayanan rivâyetler yer almakta,²³ bu rivâyetlerde âyete ve mantığa aykırı ifadelerin bulunması da onların güvenilirliği konusunda zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır.

Rastlanılan tüm mübhem ifadelere medlûl arama usulünün tenkit edildiği diğer bir husus ise Sahabenin Ehl-i Kitap ile yakın ilişki içinde olmasıdır. Her iki kutsal kitapta yer alan olay örgülerinin benzerlik göstermesi, müfessirlerin ayrıntıları öğrenme konusunda Tevrat'a başvurmalarına, dolayısıyla ayrıntı içeren rivâyetleri aktarmalarına sebep olmuştur.²⁴ Mübhem ifadelerin ne anlama geldiğine dair başvuru bu yol ise Mübhemâtü'l Kur'ân ilminin tenkit edilmesine sebep olan bir diğer husus olarak öne çıkmaktadır. Zira bu rivâyetlerden elde edilen gereksiz ayrıntılar esasında âyetin anlaşılması konusunda okuyucuya fazladan bir katkı sağlamamaktadır.²⁵

¹⁹ Mustafa Öztürk'e göre sahabeden gelen tüm rivâyetlerin direk Peygamber'den gelmemiş olması mübhemâtın belirlenmesinde şahsi görüş ve kanaatler hatırı sayılır bir yer işgal etmektedir. Bk. Öztürk, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve İmamîyye Şiası", 440.

²⁰ Kara, "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu", 262.

²¹ Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 165.

²² Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 177.

²³ Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 166.

²⁴ Demirci, *Tefsir Usulü*, 139; Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 166.

²⁵ Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 179.

Bunlara ilaveten; mübhem âyetlerin şahsi menfaat veya mezhep çıkarlarına alet edilmesi de eleştirilen diğer hususlardandır. Tarihi kaynaklara bakıldığında; Hz. Osman'ın şehadetinin ardından İslâm dünyasının daha önce karşılaşmadığı şekilde büyük bir karışıklığa maruz kaldığı görülür. Hz. Ali döneminde de artarak devam eden bu siyasi kargaşa, birtakım görüş ayrılıklarına sebep olmuş, bu görüş ayrılıkları neticesinde ortaya çıkan mezheplerin bir kısmı ise mevcut ortamdan yararlanarak mübhem ifadelerin yer aldığı âyetleri çıkar ve yandaş devşirmek amacıyla kullanmışlardır. Örneğin; Hâricîler Bakara sûresi 204. âyette²⁶ geçen “*hasımların en yamanı*” ifadesinin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu iddia etmektedirler. Aynı şekilde Bakara sûresi 207. âyette²⁷ sözü edilen; insanların hoşnutluğunu kazanmaya çalışan kişinin ise Hz. Ali'nin katili Abdurrahman b. Mülcem olduğunu düşünmektedirler. Benzer örnekler diğer mezheplerde de bulunmaktadır.²⁸

4. Kur'ân-ı Kerîm'deki Müphem Kelimelere Klasik ve Modern Müfessirlerin Yaklaşımları

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan mübhem âyetlerin, içerdikleri kapalı ifadelerin şekillerine göre çeşitli tasniflere tabi tutuldukları görülür. Nitekim âyetlerde zikredilen kimi hususlar ism-i işaretler, ism-i mevsûller, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman zarfları, belirsiz mekân zarfları ve belirsiz miktar bildiren kelimeler ile mübhem olabilmektedirler.²⁹ Âyetlerde bahsi geçen zaman, mekân ve şahıslar doğal olarak yerel özellik taşımaktadırlar. Esasında bu ibarelerin açıkça zikredilmemesi; Kur'ân'ın bütün çağlara ve insanlara hitap etmesini sağlayarak, hitabın evrenselliğini ortaya koymaktadır.³⁰ Bununla birlikte mübhem âyetlerin tespiti ve anlaşılması üzerine yapılan çalışmalar neticesinde hangi âyetin mübhem olduğu ve medlûlünün ne veya kim olduğu müfessirler tarafından tespit edilmiştir. Bu konuda çalışma yapan âlimlerden Suyûti, *el-İtkân* adlı eserinde 213 âyeti tek tek zikretmekte, belirttiği bu âyetlerin dışında da mübhem âyetler olduğunu ifade etmektedir. Suyûti, *Müfhimâtü'l-akrân fi mübhemâti'l-Kur'ân* adlı eserinde ise 83 ayrı sûrede pek çok âyeti incelemektedir.

Çalışmanın bu kısmında ise ism-i mevsûl, ism-i işaret, zamir ve cins isimler ile kapalı bırakılmış mübhem şahsiyetlerin yer aldığı âyetlerden bir kısmı örneklem olarak seçilerek klasik ve modern dönem müfessirlerinin konuya yaklaşım tarzları araştırılmış ve tespit edilen benzerlik/farklılıklar ortaya konulmuştur.

4. 1. İsmi-i Mevsûl

İsm-i mevsûller, manası kendisinden sonra gelen cümle veya şibh-i cümle ile açıklanan ve bu cümleyi başka bir cümleye bağlayan ma'rife isimlerdir.³¹ İsm-i mevsûlün ardından gelen ve onu açıklayan cümleye sıla cümlesi adı verilir.³² Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen bazı şahıslar, ism-i mevsûller ile ifade edilmektedirler. Bunun nedeni ise muhatabın ana mesajı yoğunlaşmasının sağlanması ve gereksiz ayrıntılarda boğulmasının önüne geçilmek istenmesidir. Bununla birlikte ism-i mevsûller ile mübhem bırakılan ifadeler sıla cümleleri ile belli oranda açıklık kazanmakla birlikte yine de mübhem olarak kabul

²⁶“(İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu hâlde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar.)” (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ الَّذِي الْخَصَمَ)

²⁷“(İnsanlardan öylesi de vardır ki, kendisini Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya adanmıştır. Allah, kullarına çok şefkatlidir.)” (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْهَرُ) (نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ)

²⁸ Mevlüt Erten, “Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsir)”, *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 73.

²⁹ Albayrak, “Mübhemâtü'l-Kur'an İlmî ve Kur'an Tefsirindeki Yeri”, 157-162.

³⁰ Birşık, “Ulûmü'l-Kur'ân”, 42/132.

³¹ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2004), 225.

³² Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*, 229.

edilmektedirler. Bundan dolayı pek çok müfessir bu şahısları isim isim zikrederek açıklamaya çalışmışlardır.

Örneğin; Bakara sûresi 204. âyette geçen “مَنْ” ism-i mevsulü ile Allah Teâlâ'nın hasımların en yamanı olduğu hâlde kalbinde olana Allah'ı şahit tutan,³³ kendini mü'min gibi gösteren fakat kalbinde büyük bir düşmanlık gizleyen tipik bir münafık örneği sunulmaktadır. Asıl olarak âyette vurgulanan husus, davranışın kötülüğüdür. Fakat müfessirler tarafından şahsın kimliği merak edilmiş, bunu açıklayıcı nitelikte bazı rivâyetler aktarılmıştır. Şöyle ki; Mukâtil b. Süleymân'ın ifadesine göre âyette bahsi geçen kişi Ahnes b. Şerîk adında, hitabının ve yüzünün güzelliği ile bilinen, Peygamber (s.a.v.) yanında çok güzel konuşan, ona olan sevgisini daima vurgulayan biridir ve bu durum Peygamber'in (s.a.v.) muhabbetini celbetmektedir. Fakat Allah Teâlâ bu âyet ile onun söylediklerinin aksine kalbinde Hz. Peygamber'e karşı kin beslediğini ve bunu sakladığını haber vermektedir.³⁴ Taberî ise bu hususta Ebû Cafer'in görüşünü aktarır. Zira ona göre mezkûr âyette tek bir kişi kastedilmemekte, aksine genel olarak münafık karakteri öne çıkarılmaktadır. Yine Taberî'de yer alan başka bir rivâyette ise bu âyetin Mekke ve Medine arasında yer alan Rec'î'deki münafıklar hakkında nazil olduğu bilgisine de yer verilir.³⁵ Ele alınan diğer bir müfessir Semerkandî'nin de mezkûr ifade ile kastedilen kişinin Ahnes b. Şerîk olduğunu aktarmakla yetindiği görülür.³⁶

Mezkûr âyeti tefsir eden günümüz müfessirlerinin de klasik tefsirlerde yer alan bilgileri aktardığı ve Ahnes b. Şerîk hakkında nazil olduğu bilgisine yer verdikleri görülür. Karşılaştırmaya konu edilen müfessirlerden Süleyman Ateş ve Elmalılı Hamdi Yazır, ilgili âyet hakkındaki rivâyetleri Taberî'nin tefsirini kaynak göstererek aktarır. Konuyu rivâyetler bağlamında değerlendirmenin yanı sıra her iki müfessirin de âyette zikredilen karakter tipine vurgu yapmaları dikkat çekicidir. Onlara göre asıl vurgulanmak istenilen husus, spesifik olarak şahıslar değil söz konusu kişilerin taşımış oldukları vasıflardır. Zira böyle kişilerle her çağ ve zamanda karşılaşılabilir olması, gözden kaçırılmaması gereken bir realitedir.³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'ân Yolu* adlı tefsirde ise mübhem bırakılan şahsın kimliğine değinilmeksizin, âyetin verdiği mesajın öne çıkarıldığı görülür.³⁸ Mevdûdî ise herhangi bir ek bilgiye yer vermeksizin mezkûr âyette işaret edilen kişiyi, “dünyaya bağlı fakat insanlara kendini nasihatçi olarak tanıtmaya çalışan bir karakter” olarak tasvir etmektedir. Bu kişinin sözleri ile iç dünyası uyuşmamakta sözleri yalandan öteye geçmemektedir.³⁹

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise Bakara sûresinin 259. âyetidir.⁴⁰ Âyette “الَّذِي” ile ifade edilen ve ıssız bir adaya uğrayan şahıs, Mukâtil b. Süleymân'ın ifadesine göre; İsrâiloğulları'ndan bir âlimdir. Âyette ifade edildiğine göre; bu kimse harap olmuş bir şehrin yanından geçerken “Allah, bütün

³³ “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu hâlde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar.” (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ)

³⁴ Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Darü İhyai'turas, 1423), 1/177. Ayrıca müellif, Ahnes diye bilinen mezkûr şahsın isminin Übey b. Şerîk olduğunu da aktarmaktadır. Bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/178.

³⁵ Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî, *Câmiü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 229/4.

³⁶ Seyyid Alaeddin Ali b. Yahya Semerkandî, *Tefsîr-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)* (y.y., t.y.), 1/136.

³⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982), 1/210; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraevyn, ts.), 2/64.

³⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 1/321.

³⁹ Seyyid Ebü'l-A'la Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/164.

⁴⁰ “Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi.” (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا)

bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" sözleri ile merak ve hayretini izhar eden bir kişidir. Mukâtil'e göre bu ifade; onun inkarını değil, aksine onun tıpkı Hz. İbrahim gibi inandığı şeye karşı kalbinin mutmain olmasını arzu eden bir şahıs olduğunu göstermektedir. Nitekim bunun üzerine Allah Teâlâ, onun ölümünü arzu etmiş ve o yüz yıl boyunca bu vaziyette kalmıştır.⁴¹ Mücâhid, anlatılan olayda bahsi geçen bu kişinin Ermiya adında bir nebi olduğunu;⁴² Taberî ise çeşitli rivâyetler ile bu kişinin Üzeyir Peygamber olduğunu aktarmaktadır.⁴³ Semerkandî de tefsirinde yukarıda verilen açıklamaları tekrarlamaktadır.⁴⁴ Günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş ise teferruatın önemli olmadığını, bu kişi veya yer hakkında ayrıntılı bilginin gereksiz olduğunu ve bu olay üzerine anlatılanların Tevrat'a güç kazandırmak amacıyla Yahudilerce uydurulmuş bir hikâyeye olduğunu düşünmektedir. Ancak buna rağmen âyette bahsi geçen şahısın adı hakkında kaynaklarda yer alan rivâyetleri de aktarması dikkat çekicidir.⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır ise ilk dönem kaynaklarında olduğu gibi konuya dair rivâyetleri aktarmanın yanısıra âyetin verdiği mesaja da işaret eder. Nitekim o, âyette kafirce bir ümitsizliğin aksine mümince bir üzüntünün sonuçlarına ve bunun neticesinde ortaya çıkan olağanüstü bir ispata yer verilir.⁴⁶ Öte yandan Mevdûdî de bahsi geçen âyet hakkında yapılan yorumların gereksiz olduğunu düşünen son dönem müfessirlerdendir. Ona göre âyette verilen mesaj Allah'ın kendisine iman edenleri karanlıktan aydınlığa çıkaracağı müjdesidir. Ona göre önemli olan da verilmek istenen bu mesajı anlamaktır.⁴⁷

4. 2. İsm-i İşâret ve Zamirler

Arapçada bir şeyi işaret etmek için kullanılan "bu, şu, o" anlamlarına gelen bazı ifadeler vardır. İşâret isimleri denilen bu kavram; yakın, orta uzak ve uzak için farklı kelimeler ile ifade edilmektedir. Bu isimlerin bazıları: تلك, هذان, هذاه, هاتان, هؤلاء, ذلك, تلك dir.⁴⁸ Bu isimlerin âyetlerde yer almasının nedeni, bahsedilen kişi hakkında muhatabın ön bilgiye sahip olmasını sağlamaktır. Yani sözü uzatmamak adına ism-i işâretlerin tercih edildiği söylenebilir.⁴⁹ Zamirler de (هو, انت, انا vb.) aynı şekilde ismin yerini tutan ma'rife isimlerdir. İsm-i işâret ve zamirlerin âyetlerde kullanımına örnekler vermek, konunun daha açık ve anlaşılır olmasına fayda sağlayacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Bakara Sûresi 5. âyete⁵⁰ değinilebilir. Âyette "أُولَئِكَ" ism-i işâretiyle, sırât-ı müstakîm üzere olan ve bunun neticesinde kurtuluşa eren kimselerden bahsedilmektedir. Mukâtil b. Süleymân aktardığı rivâyetler ile bu kimselerin Hz. Muhammed (sav)'in getirdiği dine inanan mü'minler olduğunu fakat âyetin geçmiş dönemde kendisine kitap indirilmiş olup Kur'ân-ı Kerîm'e de iman eden Ehl-i Kitab'ı da kapsadığını ifade etmektedir.⁵¹ Taberî ise söz konusu âyette hidayet üzere olan ve kurtuluşa erenleri bir önceki âyetin ışığında yorumlayarak hem Hz. Muhammed'in hem de daha önceki peygamberlerin risâletini kabul eden Arap mü'minler olduğunu ifade etmektedir.⁵² Semerkandî'nin de bu minvalde açıklamalar yapması, onun da âyette geçen mübhem ifadeyi benzer

⁴¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/217.

⁴² Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, *Tefsîrü'l-İmam Mücâhid b. Cebr* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989), 243.

⁴³ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 5/439.

⁴⁴ Semerkandî, *Tefsîr-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)*, 1/172.

⁴⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, 310.

⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/179.

⁴⁷ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/206.

⁴⁸ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*, 220.

⁴⁹ Kaya, *Kur'an Mübhemlerinin Tahlili*, 24.

⁵⁰ "أُولَئِكَ عَلَى هُدًى (مَنْ رَزَقَهُمُ اللَّهُ هُدًى هُمْ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)"

⁵¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/84.

⁵² Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 1/247.

şekilde değerlendirdiğini göstermektedir.⁵³ Bahsi geçen âyetle ilgili çağdaş tefsir âlimlerinden Süleyman Ateş'in geniş değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Ona göre bu kimseler, Allah'a ve Resûlü'ne iman eden mü'minlerdir.⁵⁴ Elmalılı Hamdi Yazır da benzer bir yaklaşımda bulunarak âyeti müttakî kavramı üzerinden tefsir eder.⁵⁵ Mevdûdî ise âyette belirtilen kişileri geçmiş veya gelecekteki ümmet sınırlamasına tabi tutmadan bir önceki âyet ışığında yorumlamış, belirtilen şartları taşıyan herkesin kurtuluşa erenlerden olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise yine Bakara sûrenin 146. âyetidir.⁵⁷ Âyet, ehl-i kitabın inkârcı tavrından söz etmektedir.⁵⁸ Âyette yer alan “يَعْرِفُونَهُ” fiilindeki “ ه ” zamiri ile kimin kastedildiği hususunun müfessirler tarafından konu edildiği görülmektedir. Mukâtil b. Süleymân'da yer alan bir rivâyete göre Ehl-i Kitab'ın bildikleri şeyden kasıt, Kâbe'nin kible olmasıdır. Yani âyet, kiblenin Kâbe'ye çevrilmesi olayı ile alakalıdır.⁵⁹ Taberî de eserinde bu görüşü destekleyen rivâyetlere yer vermekle birlikte mezkûr zamirle işaret edilen Ehl-i Kitab'ın sakladığı bu bilginin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği hususu olduğuna dair nakillere de yer verir.⁶⁰ Semerkandî de aynı şekilde âyette yer alan ifade ile Hz. Peygamber'in kimliğinin ve sıfatlarının kastedildiğini düşünmektedir.⁶¹ Elmalı Hamdi Yazır'a göre ise işaret edilen zamir onların Hz. Peygamber'i tanıdıkları hâlde sakladıklarını ifade etmektedir.⁶² *Kur'an Yolu* isimli tefsirde de yukarıda zikredilen veriler aktarılmak birlikte konuya dair Yazır ile aynı görüşün tercih edildiği ve Yahudiler tarafından saklanan gerçeğin Hz. Peygamber'in kimliği olduğu ifade edilir.⁶³ Süleyman Ateş ise tefsirinde herhangi bir rivâyete yer vermemekle birlikte âyette kastedilen hususun hem kible hem de Hz. Peygamber'in kimliği olduğu yorumunu yapmaktadır.⁶⁴ Mevdûdî ise âyeti kiblenin Kâbe olması meselesi ile ilişkilendirmekte, Hz. Peygamber'e dair herhangi bir beyanda bulunmamaktadır.⁶⁵

Konuya dair bir diğer örneğe ise En'am sûresi 53. âyet de rastlanılmaktadır.⁶⁶ Âyette geçen “هُؤُلَاءِ” ifadesi ile belirtilen, nimet verilen kimseler, Mukâtil b. Süleymân'ın ifadesine göre Müslümanlardan fakir olan kimselerdir. “Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?” ifadesi ise fakir Müslümanları hor gören müşriklere aittir.⁶⁷ Taberî ise eserinde Allah Teâlâ'nın insanları zengin, fakir, güçlü veya zayıf kılmak suretiyle imtihan edebileceğini ifade ettikten sonra, âyette kastedilenlerin fakir kimseler olduğu görüşüne yer verir.⁶⁸ Semerkandî ise bahsi geçen âyetin tefsirinde kimlerin kimler ile imtihan edildiğine değinir ancak nimet verilen kimselere dair herhangi bir açıklamada bulunmaz.⁶⁹

⁵³ Semerkandî, *Tefsir-i Semerkandî (Bahri'l-ulum)*, 1/23.

⁵⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, 1/35.

⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/188.

⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/50.

⁵⁷ “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.” (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

⁵⁸ Mücâhid b. Cebr, *Tefsirü'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, 216; Mukâtil b. Süleymân âyette zikredilen Ehl-i Kitab ifadesi ile Yahudilerin kastedildiğini düşünmektedir. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, 1/147.

⁵⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, 1/148.

⁶⁰ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 3/188.

⁶¹ Semerkandî, *Tefsir-i Semerkandî (Bahri'l-ulum)*, 1/101.

⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/438.

⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/233.

⁶⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, 1/135.

⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/127.

⁶⁶ “Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?” demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri bilmez mi?” (وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)

⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, 563.

⁶⁸ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 11/389.

⁶⁹ Semerkandî, *Tefsir-i Semerkandî (Bahri'l-ulum)*, 1/451.

Elmalılı Hamdi Yazır da âyette zikredilen kendilerine nimet verilen kimseleri sahabe içinde yer alan fakir ama imanlarında samimi kimseler şeklinde tanımlar.⁷⁰ Mevdûdî ise aynı şekilde bu kimseleri toplum içinde bulunan fakir, kimsesiz ve aşağı mevkiilerde bulunan kimseler olarak açıklamaktadır.⁷¹

Tevbe sûresi 40. âyet⁷² ise “هُمَا” zamiriyle mübhem şahıslara işaret edilir. Âyette zamir ile belirtilen kişiler Mukâtil b. Süleymân, Taberi ve Semerkandî ‘ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ve yakın dostu Hz. Ebubekir’dir. Zira âyetin öncesine bakıldığında, Tebük seferinden bahsedildiği görülür. Şöyle ki; Tebük seferinde münafıkların propagandası sebebiyle Müslümanlar arasında bazı olumsuz durumlar yaşanmış, âyette bu husustan bahsedilmiş, akabinde yer alan bahse mevzu olan âyette ise İslâm için önemli bir yere sahip olan hicrete atıfta bulunulmuştur. Düşmanlıkları sebebiyle Mekkeli müşriklerin Peygamber’i (s.a.v.) öldürmek niyeti ile geldikleri gecenin sabahında, Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir Medine’ye hicret etmek için yola çıkmışlar, yolculuk esnasında müşrikler izlerini takip ederek saklandıkları mağaranın kapısına kadar gelmişlerdir. Bu durum Hz. Ebubekir’i oldukça tedirgin etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ebubekir’e “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” buyurmuştur.⁷³ Günümüz müfessirlerinden Elmalı Hamdi Yazır ve Mevdûdî de âyeti klasik tefsirler ışığında aynı minvalde yorumlamıştır.⁷⁴

4. 3. Cins İsim

Arapçada varlıkları belirten isimler marife (belirli) veya nekre (belirsiz) olarak kullanılmaktadır. Bu isimler, kimi veya neyi kastettiği bilinmediği sürece mübhem kabul edilirler. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bu mübhem cins isimlere de müfessirlerin bir kısmı karşılık bulma gayretine girmişlerdir.⁷⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok cins isim kullanılmakla birlikte burada birkaç örnek ile yetinilecektir. Bu konuda zikredilecek ilk misal, Hz. Musa ve kavminden bahsedilen Bakara sûresi 72. âyettir.⁷⁶ Âyette Hz. Musa döneminde öldürülen bir adamdan “نَفْسًا” nekra ismiyle bahsedilmektedir. Öldürülen bu kişinin kim olduğu âyette açıkça belirtilmemiş, mübhem olarak bırakılmıştır. Taberî âyetin tefsirinde bu kişinin yaşlı bir zengin olduğunu aktarmakta, mirasına sahip olmak maksadıyla yeğeni tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir.⁷⁷ Semerkandî ve Suyûti ise âyette bahsi geçen kişiyi ismen zikretmektedirler. Onların beyanına göre bahsedilen kişi Amil adında İsrailoğullarından bir zattır.⁷⁸ İsrailoğulları katili bulamayınca Hz. Musa’ya başvurmuş, Allah Teâlâ katilin bulunması karşılığında İsrailoğulları’ndan bir inek kurban etmelerini istemiştir.⁷⁹ Olay klasik tefsirlerde ayrıntıları ile anlatılırken günümüz tefsirlerinden *Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, *Kur’ân Yolu* ve *Hak Dini Kur’ân Dili* tefsirlerinde isim ve ayrıntı zikredilmemiş, olay genel

⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/434.

⁷¹ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur’an*, 1/555.

⁷² “Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkasına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.” (أَلَا تَتَذَكَّرُونَ فَكَذَّبُوا وَقَالُوا مَا نَجِدُ عَلَيْهِمْ كَقَوْلِ جَدِّ ابْنِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَ صِغْرَهُ قَوْلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ خُذْ صِغْرَكَ يَا صَالِيتُ الْعَارِ إِذْ يُقُولُ لِمَصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنُوا إِنَّا نَحْنُ اللَّهُ مَعَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (هُمَا فِي الْعَارِ إِذْ يُقُولُ لِمَصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنُوا إِنَّا نَحْنُ اللَّهُ مَعَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

⁷³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/171; Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur’ân*, 14/257, 258; Semerkandî, *Tefsir-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)*, 2/58.

⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/91; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur’an*, 2/230.

⁷⁵ Albayrak, “Mübhematü'l-Kur’an İlmi ve Kur’an Tefsirindeki Yeri”, 159.

⁷⁶ “Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığımızı ortaya çıkaracaktı.” (وَأَذِّنْ لَكُمْ نَفْسًا فَاذْرُءْهُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ)

⁷⁷ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur’ân*, 2/226, 227.

⁷⁸ Suyûti, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur’ân*, 4/372; Semerkandî, *Tefsir-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)*, 1/64.

⁷⁹ Ali Sayı, *Firaoun, Hâmân ve Kârün Kaşışında Hz. Musa* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999).

hatları ile verilmiştir.⁸⁰ Mevdûdî ise bunlardan bahsetmeden âyeti İsrailoğullarının etraflarındaki putperest inançlardan etkilenmesi ve ineği kutsal kabul etme eğiliminde bulunmaları ekseninde ele alır.⁸¹ Ona göre ayette vurgulanmak istenilen şey de Allah Teâlâ'nın talebinin bu sapkın eğilimin yıkılmasına dair bir istek olduğudur.

Bakara sûresi 246. âyette⁸² ise İsrailoğulları ile peygamberleri arasında geçen bir diyalogdan bahsedilmektedir. Fakat burada "نَبِيِّ" nekra ismi ile zikredilen peygamberin kim olduğu bilinmemektedir. Âyette verilen diyalogda bahsi geçen peygamber Suyûti'ye göre Yuşa', Şemun veya Şemuyel peygamberdir.⁸³ Mukâtil b. Süleymân ve Semerkandî ise bu peygamberi İşmuil b. Helgan veya İsmail b. Helkan şeklinde zikretmektedir.⁸⁴ Taberî de tefsirinde aktardığı çeşitli rivâyetler ile yukarıda verilen isimlere değinir.⁸⁵ Elmalılı Hamdi Yazır ise zikredilen âyetin tefsiri sadedinde bahsedilen peygamberle ilgili rivâyetleri dipnotta vermekle yetinmiş, âyette ismin zikredilmemesinin ve nekra olarak gelmesinin "hükümün şahsa değil, mutlak peygamberlik vasfına bağlı olması ve Hz. Peygamber'e işaret içermesi" olarak yorumlamıştır.⁸⁶ Mevdûdî ise bu peygamberi Samuel (a.s.) olarak açıklamış, olayın ayrıntılarını zikretmekle beraber verilmek istenen mesaja da temas etmiştir.⁸⁷

Konu ile ilgili olarak zikredilebilecek Âl-i İmrân sûresi 193. âyetinde⁸⁸ güzel bir dua örneği yer almaktadır. Yapılan bu duada müfessirlerin dikkatini çeken husus ise mübhem bırakılan "مُنَادِيًا" kelimesidir. Kelime ilgili âyette "davetçi" anlamıyla ifade edilmiş fakat bu davetçinin kim olduğu beyan edilmemiştir. Müfessirler, davetçiyi Hz. Muhammed (s.a.v.) olarak yorumlamaktadırlar.⁸⁹ Fakat Taberî, eserinde öncelikli olarak "münâdî" kelimesi ile Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğine dair rivâyetlere yer vermiş, akabinde ise münadinin Muhammed (s.a.v.) olduğuna dair mevcut olan rivâyetleri aktarmıştır. Bu da Taberî'nin görüşünün bu istikamette olduğunu göstermektedir.⁹⁰ Elmalılı Hamdi Yazır da âyette yer alan "münadi" kavramı ile Kur'ân-ı Kerim veya Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kastedildiğini ifade ederek Taberî ile aynı doğrultuda görüş belirtmiştir.⁹¹ Mevdûdî ve Süleyman Ateş ise bahsi geçen kavrama yer vermeden doğrudan âyetin verdiği mesaja odaklanmışlardır.⁹²

⁸⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, 1/79; Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/142; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/323.

⁸¹ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/85.

⁸² "إِلَى الْمَلَأ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّنَا إِنَّا كُنَّا عَلَىٰ عَيْتِكُمُ الْقِتَالَ الْآلَا تُفَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَنَا فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالَ تَوَلَّوْا قَالُوا لِنَبِيِّنَا إِنَّا كُنَّا لَنَا مُلْكًا نَقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالَ الْآلَا تُفَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَنَا فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالَ تَوَلَّوْا (الْأَنْزَارُ)"

⁸³ Suyûti, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 4/372.

⁸⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/205; Semerkandî, *Tefsîr-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)*, 1/162.

⁸⁵ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 5/291, 292.

⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/139.

⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/190.

⁸⁸ "Rabbimiz! Doğrusu biz 'Rabbimize inanın!' diyerek, imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi sil ve bize iyilerin ölümünü nasip et." (رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ (الْأَنْزَارُ))

⁸⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 321; Suyûti, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 4/372.

⁹⁰ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 6/480.

⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/488.

⁹² Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/317; Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, 1/460, 461.

Bu başlık altında zikredebileceğimiz son bir örnek ise A' râf sûresi 175. âyettir.⁹³ Bahsi geçen âyette şeytanın peşine taktığı ve bu yüzden azgınlaşan bir şahıstan isim zikredilmeksizin bahsedilmektedir. Fakat tefsirlerde bahsedilen bu kişinin kimliği hakkında çeşitli yorumlar mevcuttur. Mukâtil b. Süleymân ve Taberî gibi klasik dönem âlimlerinin konuya dair çeşitli rivâyetler aktardığı görülür.⁹⁴ Bu rivâyetlere göre İbn Mes'ûd bu kişinin Bel'am b. Ebur olduğunu nakleder. İbn Abbas, Mücâhid ve İkrime ise onun Bel'am b. Bâûra olduğunu aktarır. Buna ilaveten Taberî, Bel'am'ı Şam'da peygamberlik verilmiş fakat daha sonra doğru yoldan sapmış biri olarak da anlatmaktadır. Bir başka rivâyete göre ise bu kişi ism-i azamı bilen ve onunla dua ettiği için duaları kabul edilen bir şahıstır. Bu kişi Hz. Yûşâ'ya itaat etmemiş, inkara düşmüştür.⁹⁵

Günümüz müfessirlerinden Mevdûdî ise konuyu usûlî bir yaklaşımla değerlendirerek bu gibi yerlerde asıl vurgunun fâillere değil fiillere yapılmasını Kur'ân ve sünnetin genel üslûbu çerçevesince ele alır. Zira benzer pek çok âyette, isim verilerek tek bir şahıs değil bizzat davranışın kendisi zemmedilir. Bu sebeple Mevdûdî önemli olanın âyette verilen mesaj olduğuna dikkat çeker.⁹⁶ Son olarak Elmalılı Hamdi Yazır'ın da âyette işaret edilen şahıs ile ilgili aktarılan bilgi ve isimlere değinmekle birlikte âyetten alınması gereken mesaja vurgu yaptığı belirtilmelidir.⁹⁷

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç yılda tedrici bir şekilde indirilmiştir. Bu süre zarfında pek çok olay gerçekleşmiş, bu olayların kahramanları ise doğal olarak dönemin muhatapları tarafından bilinen şahsiyetler olduğu için mübhemlik genel olarak dış bağlama vakıf olan ilk nesiller için söz konusu olmamıştır. Bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir olay veya kişiden bahsedilirken kimi zaman ayrıntı verilmemiş; bunun yerine zamir, ismi mevsûl, ismi işaret veya cins isim vb. şekillerde işaret edilmekle yetinilmiştir. Bu şekilde bir kullanımın temel amacı ise alınması gereken genel mesaja vurgu yapılmak istenmesi ve bütün insanlığı kapsayan daha kuşatıcı bir perspektif oluşturulma gayesidir.

Değişen zaman ve muhatap sebebiyle sonraki asırlarda, mübhem olarak bırakılan bu âyetlerde kimlerin kastedildiği merak edilmiş, bu merakı gidermeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda sadece mübhem âyetlerin tefsirine yönelik yazılan eserler olduğu gibi, tefsirlerinde bu âyetlere değinen müfessirler de bulunmaktadır. Mübhem âyetlerin tefsirine dair rivâyetler genellikle sebep-i nüzûl ile ilgili olan rivâyetlerdir. Bu rivâyetlerde âyetin kimin hakkında indiğine dair bilgiler paylaşarak çeşitli isimler zikredilmiştir. Tefsirlerin bir kısmındaki mübhem âyetlerin yorumları bu rivâyetlerden müteşekkildir. Bu durum kimi zaman âyetin genel mesajının ihmal edildiğini düşündürmüş olsa da bu düşüncüyü genel bir yargı hâline getirmek haksızlık olarak nitelendirilebilir. Günümüz tefsirlerinde ise mübhem âyetlerin tefsirlerinde kimi zaman rivâyetlere yer verilerek konu izah edilmeye çalışılmış, kimi zaman da muhtemelen rivâyetin, verilmek istenilen anlama herhangi bir katkı sağlamayacağı zannı ile sadece âyetin vermek istediği mesaja odaklanılmıştır.

⁹³ "Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiziz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine taktığı, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat." (وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَاسْلَخَ مِنْهَا فَأَتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ)

⁹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/75.

⁹⁵ Taberî, *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 13/260; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), 1617.

⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 2/118.

⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/176.

H. Ayşe SAİNKAPLAN- Muhammet YILMAZ, Klasik ve Modern Tefsirler Bağlamında Mübhemâtü'l-Kur'ân

Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin en önemli kaynağı rivâyetlerdir. Fakat bu rivâyetlerin bir kısmının sahabenin kendi görüşü olması, bazılarının ise Tevrat kaynaklı aktarımlar olması, bu rivâyetlerin güvenilirliklerini zedeleyen hususlar olarak kabul edilmiştir. Sahabenin Ehl-i Kitap ile aynı ortamı paylaşıyor olması ve kutsal kitaplardaki birtakım olayların benzerlik içermesi, bu etkileşimin artmasına sebep olmuştur. Neticede Tevrat kaynaklı rivâyetlerin varlığı, Mübhemâtü'l-Kur'ân ilminin eleştirilmesi neticesini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla modern dönemde İsrâiliyat'a dair köklü eleştiriler bir anlamda doğrudan Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmini de hedef almış ve bu ilmi tekrar düşünmenin gereğini ortaya koymuştur.

Müfessirler, mübhem âyetlerin tefsirlerinde çoğunlukla aynı rivâyetleri kullanmışlardır. Farklı rivâyetleri tercih eden müfessirler varsa da kendi görüşüne uygun olan rivâyetin yanı sıra diğer nakillere de yer verildiği görülür. Ayrıca; çalışmada incelenen tefsirlerin rivâyet aktarımında, senedin sıhhatine dair ayrıntılı bilgi vermedikleri görülür. Bu yaklaşım hem ilk dönem tefsirlerinde hem de günümüz tefsirlerinde benzerlik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Halis. "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992), 155-182.

Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.

Birişik, Abdulhamit. "Ulûmü'l-Kur'ân". 42/132-135. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2004.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018.

Erten, Mevlüt. "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsir)". *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 65-84.

Gezer, Süleyman. "Kur'an'daki Belirsiz Anlatımlar / Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım". *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Şubat 2002), 253-264.

İbn Ebî Hâtim. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.

Kara, Osman. "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 4/1 (2018), 257-282.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

Kaya, Hatice. *Kur'an Mübhemlerinin Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ts.

Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'la. *Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Darü İhyai'turas, 1423.

Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccâc. *Tefsîrü'l-imam Mücahid b. Cebr*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989.

Öztürk, Mustafa. "'Mübhemâtü'l-Kur'an' ve İmamiyye Şiası". *Dinî Araştırmalar* 3/8 (1420 2000), 117-136.

Sayı, Ali. *Firavun, Hâmân ve Kârun Kaşısında Hz. Musa*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.

Semerkindî, Seyyid Alaeddin Ali b. Yahya. *Tefsîr-i Semerkandî (Bahrü'l-ulum)*. y.y., t.y.

Süheyli, Ebü'l-Kasım Abdurrahmân b Abdillâh es-. *et-Ta'rif ve'l-i'lâm fima übhime mine'l-esma' ve'l-a'lam fi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Mısır: Mektebetü'l-Ezheri'l-Kübra, 1938.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *Mübhemâtü'l-akrân fi mübhemâtü'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü Ulûmü'l-Kur'an, 1982.

Taberî, Ebü Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

H. Ayşe SAİNKAPLAN- Muhammet YILMAZ, Klasik ve Modern Tefsirler Bağlamında Mübhemâtü'l-Kur'ân

Tay, Hekim. "Tefsir Faaliyetlerinde Mübhemâtü'l-Kur'ân İlminin Yeri: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) Örneği". *Diyanet İlmî Dergi* 55/3 (2019), 751-781.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Zehreveyn, ts.

Yüksel, Muhammed Bahaeddin. "Mahiyet ve Muhatap Açısından Mübhemâtü'l-Kur'ân". *Dinî Araştırmalar* 21/53 (2018), 55-78.